

Кротюк Катерина Андріївна

аспірант кафедри соціальної та практичної психології

Науковий керівник:

Кириченко В.В., доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри

соціальної та практичної психології

Житомирський державний університет імені І. Франка

м. Житомир, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Період дорослості характеризується стабільністю у фізіологічному, психологічному та соціальному аспектах розвитку. На цьому етапі людина реалізує себе як особистість, проявляє активність та власний потенціал у різних сферах життєдіяльності, насамперед у професійній.

Професійна діяльність саме військовослужбовця відбувається в особливих та екстремальних умовах. Така специфіка роботи військовослужбовця полягає в активізації психічних процесів конструктивного та деструктивного характеру. До першого можна віднести стан зібраності, впевненості, підйому, готовності до виконання завдань. Умови військової діяльності та додаткові стресові фактори можуть зумовлювати виникнення деструктивних психічних станів (тривога, страх, жах, паніка, напруженість тощо). Остання часто є основним станом військовослужбовців-учасників бойових дій через різку зміну характеру діяльності (цілодобове чергування, оборона території, професійна підготовка, виконання наказів на «місцях» та ін.).

Звертаючи увагу на специфіку військової діяльності, зокрема виконання службових обов'язків у бойових діях, І. Іонкін [3] дослідив питання управлінських навичок в бойових умовах. Вони є стереотипізованими способами оцінки, проектування та регулювання діяльності

військовослужбовця в стані постійної готовності до виконання бойових завдань. Вчений вважає, що офіцер може бути ефективним в бою тільки тоді, коли успішно засвоєні інтелектуальні, поведінкові, сенсорно-гностичні зразки поведінки виконання службових обов'язків.

С. С'єдін та Р. Абдурахманов [6] звертають увагу на те, що погляди на природу та специфіку психічних розладів існують ще в працях мислителів Давнини (Геродот, Ксенофонт, Фукидид та ін..). Відтерміновані психічні явища у ветеранів, обумовлені участю в бойових діях, З. Фрейд [7] позначив терміном «воєнний невроз». Виникнення такого явища пов'язане з впливом неочікуваності, страху та переляку. На думку вченого, воєнний невроз є станом еґо-конфлікту між колишнім мирним та новим воєнним «еґо» солдата.

Дослідження впливу бойових дій на психіку військовослужбовців простежується не тільки в психології, а й в медицині. Лікарі почали звертати увагу на наявність не тільки фізіологічних пошкоджень організму воїнів, а й на психічні травми. Спроби наукового осмислення психологічних проблем учасників і ветеранів війни застосовувались американськими лікарями часів Громадянської війни. Вони першими пов'язали психологічні проблеми з соматичними захворюваннями (порушення в роботі серця, вегето-судинна дистонія). В 1863 році в Америці був створений перший військовий психіатричний госпіталь. Одними із головних його центрів були саме психотерапевтичні, оскільки більшість діагнозів позначалась як «ностальґія».

Свого часу М. Горовіц [8] розробив спеціальну шкалу для вивчення характерних рис реагування на психотравмуючу подію. Його послідовники зробили висновок, що подолання психотравмуючого впливу залежить від кількох чинників, а саме: від характеру травмуючої події, від індивідуальних особливостей реагування воїна на бойові умови та специфіку умов при повернення до мирного життя.

В умовах сильної емоційної напруги, екстремальних умов діяльності у військовослужбовців відбуваються численні психологічні і психофізіологічні зміни, які можуть носити деструктивний характер. Основними чинниками

відхилення у поведінці є дезадаптація воїна до умов бойових дій, рівень стресостійкості. Е. Афонін [2] вважає, що остання корелює із типом нервової системи особистості. Якщо військовослужбовець має сильний тип, то в нього переважатимуть витривалість, працьовитість, висока концентрація уваги, стійкість до змін. Деструктивна поведінка, яка проявляється у повній протилежності до усталених вимог і правил, є своєрідним «протестом» на психологічно несприятливу ситуацію для особистості.

Під час участі в бойових діях у військовослужбовців неминує виникає психічна напруга (стресовий стан). Він суттєво впливає на перебіг психічних процесів та ефективність бойової діяльності. Стрес може мати як мобілізуючий, так і пригнічуваний вплив, характер якого залежить від мотивації, індивідуальної психологічної стійкості, бойового досвіду військовослужбовця. В період завершення бойових дій у воїнів простежується тривале відновлення фізіологічних процесів та психологічних особливостей. Останні проявляються замкнутістю в собі, униканні будь-яких соціальних контактів або ж, навпаки, бажанні поділитись з близькими травмуючими пережитими подіями, надмірною говірливістю. Така різнополярність у поведінці пов'язана із успішною підготовкою особового складу до бойових дій, рівнем адаптації, правильним вказівкам командира та злагодженим, дружнім колективом.

На ступінь прояву бойового стресу впливають характеристики бойової діяльності (рівень бойової активності воїна, характер бойових дій, ступінь готовності до бою, кількість загиблих та поранених у військовій частині), етнічні (приналежність до етнічної групи або національності ворога), релігійні (подібність віросповідання військовослужбовця до вірувань бойовиків), соціальні (непопулярність, невизнання війни в країні, яку воїн захищає), сімейні (матеріальні проблеми, конфлікти через війну або трагічний досвід в родині військового) обставини [1].

Психіка військовослужбовців, перебудована під вимоги бою, є непристосованою до мирного життя, стандартних цінностей суспільства, оцінки військових подій мирними мешканцями. Адже важливим фактором виникнення

психотравматичного стресу воїнів є протиріччя між набутими цінностями в умовах бойових дій та цінностями, культивованими соціумом. Проблема ще й загострюється тим, що мирні жителі не розуміють важливість розповідей з війни перед буденними справами, а розподілення ролей та обов'язків в родині змінились. В такому зв'язку формуються можливості як для додаткової психотравматизації ветеранів (взаємне непорозуміння, звинувачення оточуючих), так і для виникнення в них неприйняття існуючих соціальних цінностей, розвитку асоціальних норм поведінки тощо.

Безумовно, війна може мати і позитивний вплив на її учасників. У деяких з них ніби відкривається нове, більш точне бачення і відчуття світу, формується оригінальна система цінностей, особливе відчуття до негативних людських якостей. Тому, з молодих, недосвідчених військовослужбовців формується духовно міцні, зрілі особистості.

Поряд з численними дослідженнями негативного впливу психотравмуючої ситуації, у 1995 році вчені вводять у науковий обіг поняття «психотравматичне зростання» (R. Tedeschi, L. Calhoun) [9]. Це позитивні зміни, які відбуваються у людини внаслідок переживання важких життєвих ситуацій та криз.

Посттравматичне зростання є полярним вектором посттравматичного стресового розладу. Внаслідок переживання будь-якої стресової події, людина через певний час демонструє стрибкоподібний позитивний розвиток, має краще самопочуття, більший рівень домагань, ніж це було раніше. Тобто, це не повернення до минулих форм життєдіяльності людини, а конструктивні якісні психологічні зміни.

Свого часу цю проблематику вивчає засновник позитивної психології М. Селігман [4]. Вчений стверджує, що травма не завжди є джерелом психічних проблем, а й виступає в якості рушійної сили для розвитку, психологічної стійкості та благополуччя. Результатами успішного посттравматичного зростання особистості є розвиток власної індивідуальності, покращення

комунікації з оточенням, усвідомлення та надання значущості новим цінностям і смислам життя, зміну життєвих пріоритетів.

О. Столяренко [5] виділяє перелік позитивних змін, які зазнають більшість учасників бойових дій. До них належать: вдосконалення навичок професіоналізму; особистісний розвиток і самореалізація; зміцнення фізичного здоров'я та сили; підвищення соціального статусу.

Такі позитивні трансформації можуть відбуватись в учасників успішної бойової діяльності, які сприймається соціально значимою та цінною. Проте, навряд чи це спостерігається в осіб, які набули тяжкі фізичні травми, у військовослужбовців, які брали участь у програному бою.

Такі типи поведінки військовослужбовців можуть мати місце завжди, проте важливо визначити першопричину. Надзвичайно важливим є психологічний клімат у колективі та військовій частині загалом. У випадку правильно організованої взаємодії та розподіленні обов'язків, формується свого роду «механізм», де кожна людина знає власну значимість. Протилежним до цього є військовий колектив, де порушуються ustalені вимоги і норми, спостерігається низька дисципліна, пригноблення менших за званням і суб'єктивне ставлення до їх діяльності. Очевидно, що в останньому наведеному прикладі військовослужбовці не зможуть успішно виконувати бойові завдання, і, відповідно, кількість деструктивних проявів буде більшою.

Висновки. Отже, здатність до ефективної психічної протидії впливу травмуючих бойових умов залежить не лише від їх характеру та інтенсивності. Важливим є і те, як людина адаптована до таких подій та контролює їх, її самовпевненості, чи володіє правильними навичками самозбереження та ведення бою. Як бачимо, питання адаптації завжди поставало перед дослідниками і є не менш актуальним зараз. Тому при вивченні впливу участі в бойових діях військовослужбовців варто звертати увагу на дослідженні різних факторів і векторів змін у психологічній картині особистості.

Література:

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Афонин Э.А. Становление Вооруженных Сил Украины: социальные и социально-психологические проблемы : монография; под ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачука; Национальная академия государственного управления при Президенте Украины; Национальная академия наук Украины. Институт социологии ; Украинское товарищество содействия социальным инновациям ; пер. с укр. М. В. Цветковой-Верниченко. Изд. 2-е., доп. К. : НТЦ «Психея», 2014. 476 с. (Сер. : Открытая исследовательская концепция ; Вып.16). ISBN 978-617-7234-05-9
3. Ионкин В. Б. Психологические особенности проявления управленческих навыков у младших офицеров Сухопутных войск в боевой деятельности: авто-реферат дисс. на соиск. ученой степени канд. психол. наук. М, 2009. 19 с.
4. Селигман М. Как научиться оптимизму: Измените взгляд на мир и свою жизнь = Learned Optimism. How to Change Your Mind and Your Life. М.: Альпина Паблишер, 2013. 338 с.
5. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика: [учеб. пособие]. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 607 с.
6. Съедин С. И., Абдурахманов Р. А. Психологические последствия участия в боевых действиях. М., 1992.
7. Фрейд З. Психология бессознательного. Сборник произведений. М., 1989.
8. Horowitz M. J. A prediction of delayed stress response syndromes in Vietnam veterans. *Journal of Social Issues*. 1975. Vol. 31 (N. 4), P. 67–80.
9. Tedeshi R.G. The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma. *Journal of Traumatic Stress*. 1996. Vol. 9, P. 455–471.